

Andrej Ivanuša

DENAR JE SVETA VLADAR

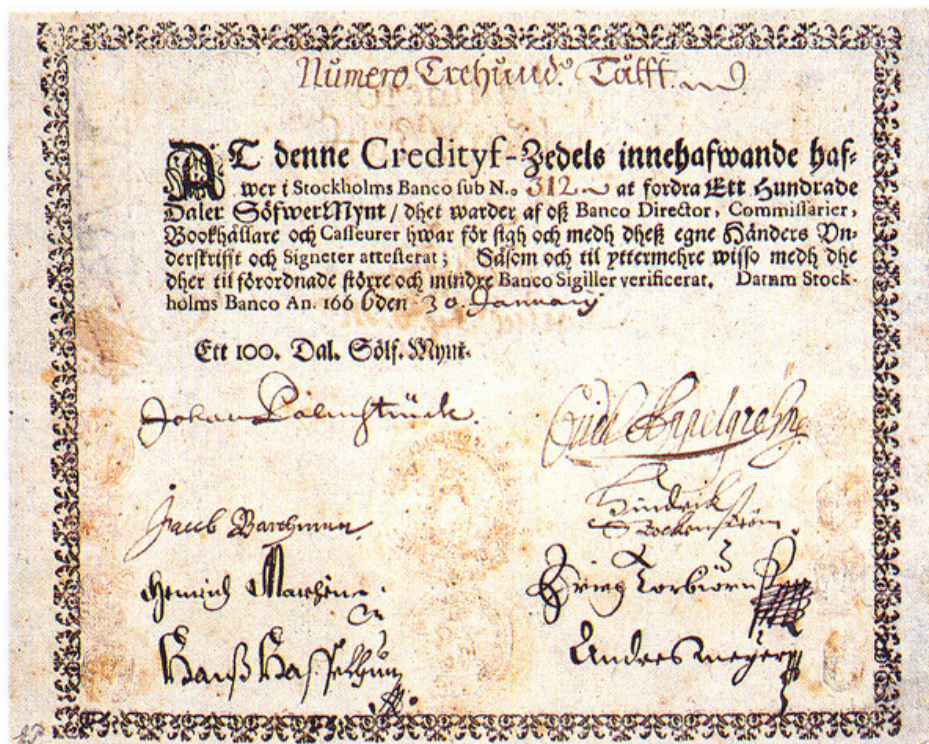
Kaj vse smo ljudje uporabljali namesto denarja?

Znameniti filozof Voltaire (1694-1778) je imel do denarja poseben odnos. Pravzaprav ga je zaničeval. Zanj je bil denar le, če mu je v obliki kovancev žvenketal v žepu. Za papirnati denar je dejal: »Bankovci so bodo slej ko prej vrnili na njihovo pravo vrednost – to je nič.« Bankovce so prvi 'izumili' Kitajci okrog leta 800. Kot smo se že podučili, so jih zaradi pretiranega ponarejanja opustili sredi petnajstega stoletja. Z napredkom tehnologije in z merami proti ponarejanju pa so spet vrnili v uporabo.

EVROPSKI BANKOVCI

Evropski sodobni bankovci so se pojavili v sedemnajstem stoletju. Leta 1633 je v Londonu angleški zlatar pričel izdajati papirnate certifikate. Izdajal jih je svojim strankam, ki so v naprej plačale izdelavo nakita. Ko je uvidel njihovo prednost, je pričel izdajati še posebne kupone na katerih je kupec s podpisom jamčil, da bo sposoben plačati dragocen izdelek. Kmalu so vsi skupaj spoznali, da so ta 'papirnata potrdila' odlično nadomestilo za težke mošnjičke polne kovancev, ki so jih nosili za pasom. Za večje nakupe so tako ali tako založili služabnike z večjimi vrečami, da so jim jih nosili do trgovca.

Švedska banka je bila ustanovljena 1656 in je že od vsega začetka dajala in prejemala posojila. Za vsako so zapisali posebno papirnato potrdilo. Ta so postala tudi osnova za zastave in z njimi so trgovali. Leta 1666 so na te papirje pričeli zapisovati okrogle vrednosti in jih standardizirali. Tako je to postal prvi bankovec.

Slika 1 – Potrdilo za 100 dalerjev – 'prvi' evropski bankovec

KAJ VSE JE BILO DENAR?

Spoznali smo Maje, ki so iz kakavovih zrn stresli dragoceno vsebino. Uporabili so jo za izdelavo čokolade, lupino pa so uporabili kot denar. V času osvajanja Divjega zahoda v severni Ameriki so bile glavno menjalno sredstvo bobrove kože. Za 50 kož je že bilo mogoče dobiti manjšo lesenjačo z zidanim dimnikom.

V francoskem Kongu so po štiri kose tkane rafije zašili skupaj v rokavu podobno reč in jo vse do devetnajstega stoletja koristno uporabljali kot menjalno sredstvo. Reklo se ji je n'ta. Še potem, ko so prišli francoski kolonizatorji, je bilo to 'plačilno sredstvo' v uporabi. Veljavni tečaj je bil 1 francoski frank za 4 n'ta. V srednji Afriki so poleg kavri školjk uporabljali tudi bakrene križce.

V antičnih časih so v Mezopotamiji uporabljali košare ječmena, predvsem za plačilo najemnine obdelovalne zemlje. Za časa Homerja so Grki z velikim veseljem kot plačilo prejeli kravo. Tak običaj še vedno velja med določenimi plemeni v podsaharski Afriki. Na Islandiji, nasprotno, je krave pač težko gojiti, saj primanjkuje trave. Vendar so zato priročno na voljo ribe. Glavno menjalno sredstvo so bile do petnajstega stoletja posušene polenovke. Za eno polenovko je bilo mogoče dobiti konjsko podkev. Sto polenovk pa je odtehtalo šestdeset litrski sod vina.

Iz tega območja izvira tudi najbolj bizarno plačilno sredstvo. Na Danskem in na Irskem je bila v devetem stoletju praksa, da so tistemu, ki ni plačal danski volilni davek, odsekali nos! Rekli so, da je davek 'plačal skozi nos'. Ta praksa je tako nenavadna, da sem porabil kar nekaj časa, da sem se prepričal, da je internetni vir resničen. S tem davkom si je državljan zagotovil možnost, da sodeluje na volitvah. Če je volil in je pri tem pozabil na plačilo davka, je sledil krut 'davčni ukrep'.

V starem Rimu so del plačila vojaškimi najemnikom plačevali s soljo. To plačilo so imenovali 'salarium argentum'. Od tod izvirata angleški besedi za plačilo – 'salary' in za vojaka – 'soldier'. Slednja pravzaprav iz latinske besedne zveze 'sal dare', kar pomeni 'dati sol'. Če upoštevamo naš rek: »Pojdi se solit'!«, verjetno tudi izvira iz teh časov in menda pomeni, da naj gremo služiti v rimsko vojsko. Eh, to je bila samo šala!

V prazgodovini so bili menjalno sredstvo različni izdelki. Tako so pred leti na Švedskem našli v grobu pomembnega veljaka iz kamene dobe (pred 30.000 leti) nož iz obsidijana. To je črno vulkansko steklo, ki je zelo trdo, a se kljub temu lahko lepo obdeluje. Ker takega vulkanskega stekla ni moč najti ob nobenem vulkanu na Švedskem, so podrobno proučili vse bližnje in daljne vulkane po Evropi. Na koncu so našli vulkan, ki ga je izbruhal. Ta leži ob mestu Karapinar v osrednji Anatoliji v Turčiji! Pravzaprav je še vedno uganka, kako je nož prepotoval tisoče in tisoče kilometrov v obdobju, ko so naši predniki še živeli v votlinah. Domnevajo, da je tekom nekaj desetletij potoval od ene človeške skupnosti do druge kot dragoceno darilo in je bil tu in tam tudi odtujen s silo.

Z razvojem živinoreje in poljedelstva so bili menjalno sredstvo različni izdelki ali živina, pa tudi dragoceni in posebni kamni, strojene kože, ipd. Nekje okrog leta 500 pred našim štetjem so pojavi kot glavno menjalno sredstvo srebro v obliki srebrnih koščkov. Kasneje so jih

oblikovali v ploščice, paličice, obročke, ipd. Tudi druge kovine so bile uporabljene v te namene. A kakšnih 200 let pred našim štetjem sta postala pomembna jantar in zlato.

Slednje je odigralo pomembno vlogo leta 1816, ko so se evropske države dogovorile, da bodo njihovi bankovci imeli zlato podlago. Tako je bilo določeno koliko enot 'papirnatih' valute je vredna posamezna unča zlata. Osnovna ideja izvira iz Anglije in se je vedno bolj širila. Do leta 1900 je zajela vse države, tudi ZDA. Ukrep je bil sprejet, da bi zajezili inflacijo.

POMANJKANJE, INFLACIJA IN ZNAMKE

V času upora ameriških kolonij proti matici Veliki Britaniji je primanjkovalo kovancev. Zato so v Virginiji uporabili tobačne liste za plačilno sredstvo. Pri tem je bila težava, da so bili krhki in drobljivi, ko so se popolnoma posušili. Zato so jih s posebnim postopkom obdelali, da so postali podobni papirju. Do leta 1727 so postali dejanski bankovci in so se uporabljali kakor pravi denar. Ko je bila vojna za osvoboditev končana, so sprejeli zvezne dolarje. Menjalno razmerje so določili na podlagi zaloga tobaka v vseh pomembnih skladiščih.

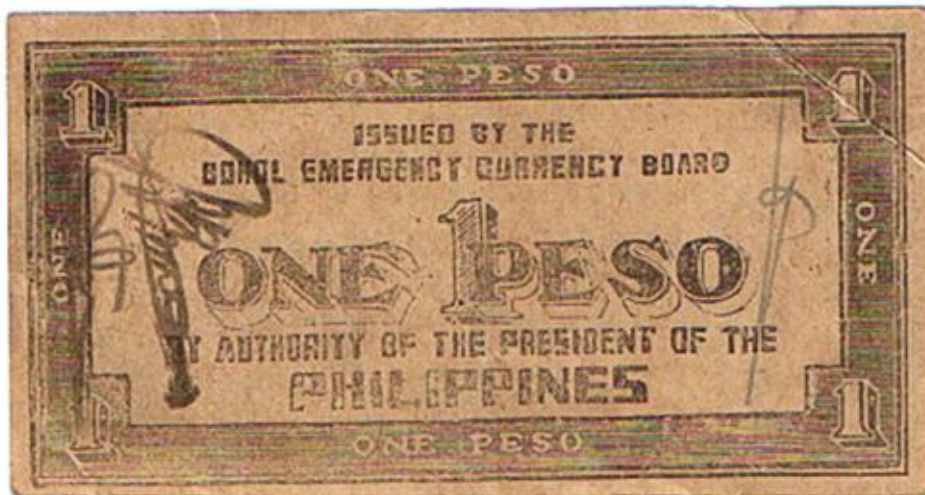
Podobno pomanjkanje denarja se je pojavilo v ameriški državljanski vojni (1861-1865). Tokrat so namesto tobačnih listov raje uporabili znamke. Da so se razlikovale od 'navadnih' znamk, so jih vstavljali v majhno vrečko iz tanke kovinske folije. Na prednji strani je bilo okence iz sljude. Tako je bilo vidno lice znamke skozi napol prosojen material. Na zadnji strani je bilo reklamno sporočilo podjetja. »Kovance« iz znamk si je izmislil John Gault, trgovski potnik in prodajalec šivalnih strojev iz Bostona.

Podobno so ravnali v Franciji. Monaku, Belgiji, Avstriji, Nemčiji, Argentini, Grčiji, Italiji in na Norveškem med prvo svetovno vojno, ponekod pa celo po njej. V Rodeziji so v vojnih letih od 1898 do 1900 izdelali razglednice in nanje nalepili znamke. Te razglednice z znamko so uporabljali namesto kovancev. Podobno je bilo na Madagaskarju med prvo svetovno vojno in v Španiji med državljansko vojno 1936 do 1939. V Rusiji in Ukrajini so v obdobju od leta 1915 do 1917 natisnili na karton podatke o denarju ter vrednosti in dolepili znamko ustrezne nominalne.

Slika 2 - »CASH COUPON BUNDI STATE«, znamka kot začasni denar indijske države Bundi

Med drugo svetovno vojno sta znana le dva takšna primera. Indijska država Bundi je natisnila na kvadratične kose papirja podatke o vrednosti »kovancev« za 3 pies in 4 anna, na drugo stran pa so nalepili poljubno znamko. Čez znamko so natisnili sporočilo »CASH COUPON BUNDI STATE« in to je potrjevalo, da je »denar« izdala državna banka. Filipinski gverilci, ki so se upirali Japonski okupaciji, so leta 1942 izdali »bankovce« za 1 in 5 pesov. To so bili kosi papirja na katere so nalepili znamke ustrezne vrednosti. Čez lice znamke se je podpisal gverilski »guverner« banke.

Slika 3 – Filipinski gverilski denar, neuporabljen (brez znamke)

INTERNET IN BODOČI DENAR

Elektronska revolucija spreminja obliko denarja. Tako denar postaja vedno manj materialen in vedno bolj virtualen. Denar so samo številke na ekranu vašega osebnega računalnika. Če prav premislimo, uporabljamo le denar manjših vrednosti. Kovance in bankovce zamenjujemo le za drobne nakupe. Velike nakupe opravljamo virtualno preko računalnika in tako denar nima več snovne oblike.

A tudi tem majhnim plačilom bo počasi odklenkalo. Ko bo v uporabi ena od mnogih različic Monete, ko bo plačilo preko PayPal popolnoma vsakdanje, bomo s kovanci in bankovci verjetno kupovali samo še v zakotjih podsaharske Afrike ali morda na otoku Papua v Tihem oceanu.

Viri:

- James Mackay: Facts and Feats about Stamps, Guinness Superlatives Ltd., London, 1988
- Čudne in nenavadne stvari - /www.darkroastedblend.com/
- Stran o denarju Joela Andersona - /www.joelscoins.com/
- World of Money - /worldofmoney.birminghamblackhistory.com/